

Είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα η νέα ρύθμιση για τη διασπορά ψευδών ειδήσεων;

Νίκος Παπασπύρου

Επ. Καθηγητής της Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

1. Το ζήτημα

Με το άρθρο 36 του ν. 4855/2021 τροποποιήθηκε το αδίκημα της διασποράς ψευδών ειδήσεων. Στη νέα βασική μορφή, η ποινική απαγόρευση καταλαμβάνει κάθε διάδοση ή διασπορά ψευδών ειδήσεων «που είναι ικανές να προκαλέσουν ανησυχίες ή φόβο στους πολίτες ή να κλονίσουν την εμπιστοσύνη του κοινού στην εθνική οικονομία, στην αμυντική ικανότητα της χώρας ή στη δημόσια υγεία». Παράλληλα, αποποινικοποιείται η από αμέλεια διασπορά ψευδών ειδήσεων, ενώ η ίδια ποινή επαπειλείται για τον πραγματικό ιδιοκτήτη ή εκδότη του μέσου με το οποίο τελέστηκε το αδίκημα της διασποράς.

Με την εν λόγω ρύθμιση, διευρύνεται ουσιαστικά το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής της απαγόρευσης, το οποίο, υπό τον νέο ΠΚ καταλάμβανε μόνο τη διάδοση που είχε «αποτέλεσμα να προκαλέσει φόβο σε άοριστο αριθμό ανθρώπων ή σε ορισμένο κύκλο ή κατηγορία προσώπων, που αναγκάζονται έτσι να προβούν σε μη προγραμματισμένες πράξεις ή σε ματαίωσή τους, με κίνδυνο να προκληθεί ζημία στην οικονομία, στον τουρισμό ή στην αμυντική ικανότητα της χώρας ή να διαταραχθούν οι διεθνείς της σχέσεις». Κατά βάση επαναφέρεται, με ορισμένες τροποποιήσεις, η προϊσχύσασα ρύθμιση, η οποία είχε καταργηθεί με τον νέο ΠΚ με τη σκέψη ότι «για την ολοκλήρωση του εγκλήματος δεν θεωρείται πλέον αρκετή η διασπορά ψευδών ειδήσεων ή φημών ικανών να επιφέρουν ανησυχίες ή φόβο στους πολίτες, να ταραξούν τη δημόσια πίστη ή να κλονίσουν την εμπιστοσύνη του κοινού στο εθνικό νόμισμα ή στις ένοπλες δυνάμεις της χώρας, αλλά απαιτείται να προκληθεί πράγματι φόβος σε άοριστο αριθμό ανθρώπων ή σε ορισμένο κύκλο ή κατηγορία προσώπων, που αναγκάζονται έτσι να προβούν σε μη προγραμματισμένες πράξεις ή σε ματαίωσή τους, με κίνδυνο να προκληθεί ζημία στην οικονομία, στον τουρισμό ή στην αμυντική ικανότητα της χώρας ή να διαταραχθούν οι διεθνείς της σχέσεις» (αιτιολογική έκθεση του ν. 4619/2019).

Η νέα ρύθμιση, όπως και η προϊσχύσασα, εγείρει σοβαρούς προβληματισμούς ως προς τη συνταγματικότητά της.¹ Η διάταξη έχει μεν (μορφολογικά) γενικό και απρόσωπο χαρακτήρα,

1. Η συμβατότητα της διάταξης με το άρθρο 7 του Συντάγματος είχε γίνει δεκτή με την ΟΛΑΠ 1463/1981.

πλην όμως επεμβαίνει κατά το περιεχόμενο στην έκφραση και τη ροή των πληροφοριών στη δημόσια σφαίρα βάσει κριτηρίων που χρήζουν ιδιαίτερου συνταγματικού ελέγχου. Η παραδοχή της συνταγματικότητας προϋποθέτει επιβεβαίωση της θεμιτής βάσης της απαγόρευσης (δηλαδή της θεμιτής συγκρότησης του έννομου αγαθού και της θεμιτής διασύνδεσης του περιεχομένου της ποινικής μεταχείρισης προς τούτο) και της συμμόρφωσης προς την αρχή της αναλογικότητας. Οι εν λόγω απαιτήσεις φωτίζονται από τα κριτήρια που θέτει η νομολογία του ΕΔΔΑ, κατά τα οποία επέμβαση στην έκφραση και τη ροή των πληροφοριών στη δημόσια σφαίρα πρέπει να ανταποκρίνεται σε «επιτακτική κοινωνική ανάγκη», ενώ η διασύνδεση της επέμβασης με την οικεία επιτακτική ανάγκη πρέπει να είναι «συμβατή με μια δημοκρατική κοινωνία», και να διασφαλίζει «δίκαιη ισορροπία» ως προς τα προστατευόμενα συμφέροντα των εμπλεκόμενων προσώπων.²

Αφετηρία για τον έλεγχο του θεμιτού χαρακτήρα της επέμβασης σε μια δημοκρατική κοινωνία είναι η παραδοχή, θεμελιώδης σε μια ώριμη δημοκρατία, ότι η αναζήτηση της αλήθειας των ειδήσεων για ζητήματα ευρύτερου δημόσιου ενδιαφέροντος είναι κατεξοχήν δραστηριότητα που ανήκει στην ελεύθερη κοινωνία και όχι στα όργανα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, η δε διαμόρφωση δημόσιας εμπιστοσύνης σε τομείς όπως η εθνική οικονομία στηρίζεται στο ελεύθερο φρόνημα των πολιτών, όπως αυτό διαμορφώνεται υπό όρους αυθεντικότητας της δημόσιας σφαίρας.³ Απώτερο θεμέλιο αυτής της παραδοχής είναι η θεώρηση ότι σε μια δημοκρατική κοινωνία δημόσια αγαθά νοούνται αποκλειστικώς τα συλλογικά αγαθά ελεύθερων και ίσων πολιτών, θεώρηση κρίσιμη για τον προσδιορισμό τόσο της θεμιτής βάσης οποιασδήποτε ποινικής διάταξης όσο και των κριτηρίων για να ελεγχθεί αν η μεταχείριση που επιφυλάσσεται στα πρόσωπα είναι θεμιτή, σεβόμενη την ιδιότητά τους ως ελεύθερων και ίσων μελών της πολιτικής κοινωνίας.

2. Η δυσχέρεια συγκρότησης θεμιτής δικαιολογητικής βάσης

Το αδίκημα εντάσσεται στο έκτο κεφάλαιο του ειδικού μέρους («εγκλήματα κατά της δημόσιας τάξης»). Για να γίνει κατανοητή η συσχέτιση της διάταξης με τη δημόσια τάξη, είναι σκόπιμη

2. Βλ. την ανάλυση του Προέδρου Ιωάννη Σαρμά στο έργο του «*Η δίκαιη ισορροπία*». *Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου του Ανθρώπου*, 2018, ιδίως σ. 386-396. Ως προς τα ζητήματα θεμιτής βάσης και θεμιτής διασύνδεσης μέσου προς σκοπό, παραπέμπουμε στην ανάπτυξη μας *Συνταγματική Ελευθερία και Δημόσιοι Σκοποί, σε αναζήτηση της θεμιτής πλοκής*, 2019 και ιδίως, ως προς την ελευθερία της έκφρασης, σ. 137-145.

3. Αυτή η θεώρηση συνδέθηκε, κατά την επίλυση συναφούς ζητήματος (δυσφήμιση δημοσίων προσώπων), από το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ, με την ίδια τη βάση της κυριαρχίας ως λαϊκής και όχι κρατικής. *New York Times Co. v. Sullivan*, 376 U.S. 254, 274-75 (1964).

η σύντομη αναδρομή στην ιστορία της, η οποία συναρτάται με την μεταπολεμική πολιτική και πολιτειακή ιστορία της χώρας – με την «καχεκτική», φοβισμένη δημοκρατία μετά τον εμφύλιο και την επταετή δικτατορία.

Στην αρχική της μορφή, η διάταξη εστίαζε στην ικανότητα της ψευδούς ειδήσεως να φέρει ανησυχία ή φόβο στους πολίτες ή να ταραξεί τη «δημόσια πίστη». Τροποποιήθηκε με το άρθρο 2 του α.ν. 230/1967 με την αιτιολογική σκέψη ότι «η διασπορά ψευδών ειδήσεων ή φημών υπό αντεθνικώς δρώντων και ασυνειδήτων ατόμων, μη δυναμένων να αντιδράσωσιν άλλως κατά του έργου της αναπλάσεως, ταρασσει την εμπιστοσύνην του κοινού προς την εξασφαλίζουσαν την κοινήν ειρήνην κρατικήν εξουσίαν (δημοσίαν πίστιν) ή την υπό του κράτους ακολουθουμένην οικονομικήν ή δημοσιονομικήν εν γένει πολιτικήν». Έτσι, αντί της δημόσιας πίστης, η διάταξη απαιτούσε πλέον οι ψευδείς ειδήσεις να είναι ικανές «να ταραξώσι την εμπιστοσύνην του κοινού προς την εξασφαλίζουσαν την κοινήν ειρήνην κρατικήν εξουσίαν, ή προς την υπό του Κράτους ακολουθουμένην οικονομικήν ή δημοσιονομικήν εν γένει πολιτικήν». Περαιτέρω αυστηροποίηση επήλθε το 1969.⁴ Η διάταξη επανήλθε στην προηγούμενη μορφή μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας (ν. 10/1975).

Κατά τη νομολογία, όπως αυτή είχε αποκρυσταλλωθεί υπό την ισχύ του παλαιού ΠΚ, η διάταξη «αποβλέπει στην προστασία της υπό στενή έννοια δημοσίας τάξεως, δηλαδή της επικρατούσας στο κράτος ευταξίας, συνεπεία της γενικής υποταγής στην έννομη τάξη, η οποία ειδικότερα συνίσταται κατά μεν την πολιτειακή όψη της στην επιβολή της κρατικής βούλησεως, κατά δε την κοινωνική όψη της στην ειρηνική και ήρεμη συνύπαρξη και διαβίωση των πολιτών, οι αναφερόμενες σε αυτήν ψευδείς ειδήσεις και φήμες πρέπει να είναι επιτήδειες να κλονίσουν την εμπιστοσύνη των πολιτών όσον αφορά την ικανότητα της κρατικής εξουσίας προς εξασφάλιση της κοινής ειρήνης και την πεποίθησή των περί της διατηρήσεως της ειρηνικής διαβιώσεώς των εντός του κράτους» (ΟΛΑΠ 2/2017, ΑΠ 1519/2004).

Η εν λόγω θεώρηση ενδεχομένως εμπνεόταν από την αυτοτελή αναφορά της παλαιάς διατάξεως στην ικανότητα της ειδήσεως να ταραξεί «τη δημόσια πίστη». Ανεξαρτήτως όμως τούτου, πρέπει να λεχθεί ότι η επιβολή της κρατικής βούλησης καθαυτή δεν μπορεί ποτέ να αποτελέσει θεμιτό δημόσιο σκοπό σε ένα συνταγματικό κράτος δικαίου, όπου το Σύνταγμα συγκροτεί τη θεμιτή βάση για την εκδήλωση της κρατικής βούλησης, αποδέχεται αυτήν μόνο στο πλαίσιο της αρχής της νομιμότητας (άρθρο 1 παρ. 3Σ) και πάντοτε υπό τον όρο σεβασμού των δικαιωμάτων των πολιτών. Η κρατική εξουσία είναι δοτή, συντεταγμένη και οριοθετημένη.

4. Για την εφαρμογή της διάταξης στη διάρκεια της δικτατορίας βλ. Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση: 1922-1974*, 1983, σ. 648-649.

Η αιτιολογική έκθεση του σχεδίου νόμου επιχειρεί να οριοθετήσει ακριβέστερα τη σχέση της νέας διατάξεως με τη δημόσια τάξη. Σύμφωνα με αυτήν, «η ισχύουσα μορφή [της διατάξεως], η οποία απαιτεί τη διενέργεια εκ μέρους των πολιτών μη προγραμματισμένων πράξεων ή τη ματαίωση αυτών, δεν εισφέρει στον σκοπό της ύπαρξης της προκείμενης διάταξης, που αποβλέπει στην προστασία της υπό στενή έννοια δημόσιας τάξης, δηλαδή της επικρατούσας στο κράτος ευταξίας συνεπεία της γενικής υποταγής [ορθότερα: συμμόρφωσης] στην έννομη τάξη. Ειδικότερα, αυτή συνίσταται στην ειρηνική και ήρεμη συνύπαρξη και διαβίωση των πολιτών, οι δε αναφερόμενες σε αυτή ψευδείς ειδήσεις πρέπει να είναι επιτήδειες να κλονίσουν την εμπιστοσύνη των πολιτών όσον αφορά στην εξασφάλιση της κοινής ειρήνης και την πεποίθησή τους περί της διατήρησης της ειρηνικής διαβίωσης τους εντός του κράτους. Επιπλέον, με την προτεινόμενη διάταξη συμπεριλαμβάνεται ρητά και η δημόσια υγεία, προσθήκη αναγκαία, καθώς, κατά τη διάρκεια της πανδημίας του κορωνοϊού COVID19, έχουν παρατηρηθεί φαινόμενα εκτεταμένης διασποράς ειδήσεων και πρόκλησης ανησυχίας και πανικού στους πολίτες ιδίως για θέματα δημόσιας υγείας...».

Πράγματι, η διασφάλιση της ειρηνικής συνύπαρξης των πολιτών αποτελεί θεμιτό (και μάλιστα θεμελιώδη) σκοπό του κράτους, και η αποτροπή της διασάλευσής της έλκει σε εφαρμογή θεμιτές επιδιώξεις του ποινικού δικαίου. Ωστόσο, η διάταξη δεν έχει σαφή αλλά μόνο *ευκαιριακή* σχέση με την υπηρεσία του εν λόγω σκοπού, καθώς ούτε η ανησυχία ούτε ο κλονισμός της εμπιστοσύνης καθαυτός συνεπάγονται διατάραξη της κοινής ειρήνης ή άρνηση συμμόρφωσης στους κανόνες της έννομης τάξης ή διασάλευση του κανονιστικού υποβάθρου που επιτρέπει στους πολίτες να προγραμματίζουν με ασφάλεια την άσκηση των ελευθεριών τους, ούτε εξάλλου στο πεδίο εφαρμογής του αδικήματος υπάρχει οποιαδήποτε τέτοια διασύνδεση (για τη δημόσια υγεία, ακολουθούν ειδικότερες σκέψεις). Πρέπει συναφώς να τονισθεί ότι σε συγγενή αδικήματα του έκτου κεφαλαίου η έννοια της ανησυχίας και του φόβου, ακόμη και υπό τον παλαιό ΠΚ, ενδιέφερε μόνο σε συνδυασμό με βιαιοπραγίες ή παράνομη εισβολή (189 ΠΚ) ή με απειλή ότι θα διαπραχθούν εγκλήματα (ΠΚ 190). Αντιστοίχως, τα αδικήματα της διεγέρσεως αφορούν ευθέως σε πρόκληση ή διέγερση εγκλήματος ή εγκωμιασμό τοιούτου, εφόσον όμως εκθέτει σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη (ΠΚ 184, 185, βλ. και ΠΚ 183 για την απείθεια). Είναι επομένως αναγκαίο να διερευνηθεί περαιτέρω και να αξιολογηθεί ο σκοπός και το είδος της βλάβης στην αποτροπή της οποίας κατατείνει η διάταξη.

Εκ πρώτης όψεως, η διάταξη αποσκοπεί στην αποτροπή κλονισμού της εμπιστοσύνης του κοινού στην εθνική οικονομία, τη δημόσια υγεία και την αμυντική ικανότητα της χώρας. Ωστόσο, αν ο σκοπός αυτός νοηθεί ως αυτοτελής, δεν μπορεί να παράσχει θεμιτή κατά το Σύνταγμα βάση για την ποινική απαγόρευση έκφρασης. Η εμπιστοσύνη είναι πρωτίστως φρονηματικό στοιχείο, το οποίο περιλαμβάνει ενδιάθετη αξιολόγηση πραγμάτων, και σε μια δημοκρατι-

κή κοινωνία οι πολίτες διαμορφώνουν τις οικείες αξιολογήσεις. Αυτό προδήλως αφορά στην εθνική οικονομία, πεδίο κατεξοχήν δημόσιου ενδιαφέροντος και διαλόγου, και μάλιστα ως προϋπόθεση για τη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών. Ωστόσο, αφορά και στις λοιπές κατηγορίες. Για παράδειγμα, αν δικαιολογείτο κατά την κρίση των πολιτών επιφύλαξη π.χ. ως προς την αποτελεσματικότητα του συστήματος δημόσιας υγείας σε κάποια έκφανση,⁵ η καταστολή αυτής της επιφύλαξης θα ματαίωνε την ομαλή λειτουργία της δημοκρατίας, στην οποία οι πολίτες κρίνουν για την ανάγκη βελτίωσης των θεσμών και όχι οι θεσμοί για το φρόνημα των πολιτών. Περαιτέρω, η ύπαρξη επιφύλαξης για τέτοια αποτελεσματικότητα ενίοτε είναι αναγκαία, ενεργοποιώντας την ικανότητα αντίστοιχης βελτίωσης.

Αυτά ισχύουν πολύ περισσότερο για όρους που ανάγονται στην ομαδική ψυχολογία, όπως η ανησυχία, εφόσον δεν συναρτάται με τέλεση αξιόποινων πράξεων. Ο δημόσιος εφησυχασμός δεν μπορεί ποτέ καθαυτός να νοηθεί ως αγαθό που δικαιολογεί την ενεργοποίηση του ποινικού δικαίου.⁶ Αυτή η παράμετρος του προβλήματος δεν πρέπει να παροράται, καθώς το κριτήριο της ανησυχίας ίσταται αυτοτελώς (σε σχέση με την εθνική οικονομία κ.λπ.), δυνάμενο να αναπτύξει απροσδιόριστο εύρος.

Με αυτά τα δεδομένα, το μόνο μέγεθος που θα μπορούσε να προσδώσει μια άγκυρα αντικειμενικότητας ώστε να αναγνωρισθεί θεμιτός κατά το Σύνταγμα σκοπός στη διάταξη είναι ο ψευδής χαρακτήρας της είδησης. Ωστόσο, χρειάζεται εδώ ιδιαίτερη προσοχή, καθώς μόνος ο συνδυασμός δύο ουδέτερων από πλευράς ποινικής απαξίας μεγεθών δεν δημιουργεί άνευ ετέρου έννομο αγαθό που δικαιολογεί το αξιόποιο. Η διάδοση μιας ψευδούς είδησης δεν διαθέτει συνταγματική αυταξία. Ούτε όμως αξιολογείται από την έννομη τάξη ως καθαυτό άδικη (wrong). Ενδεχομένως να υποστηριχθεί ότι θεμιτός δημόσιος σκοπός καθίσταται η αποτροπή της παραπλάνησης των πολιτών σχετικά με αντικειμενικά δεδομένα κρίσιμα για τη διαμόρφωση ίδιας κρίσης και την επίδειξη εμπιστοσύνης στην εθνική οικονομία κ.λπ.. Ωστόσο, παραμένει η απορία γιατί, στη γενικότητα με την οποία τίθεται το ζήτημα, θίγεται η δημόσια τάξη. Εξάλλου, στη δημοκρατική πολιτεία, όπου η δημόσια εξουσία νοείται ως συλλογική εξουσία ελεύθερων και ίσων πολιτών, ούτε η κανονιστικότητα της έννομης τάξης ούτε η διασφάλιση της συμμόρφωσης με την έννομη τάξη και της διατήρησης της κοινής ειρήνης προϋποθέτουν την παραδοχή εκ μέρους των πολιτών μιας επίσημης αληθούς εικόνας για την πραγματική

5. Σημειωτέον ότι η νομοθετική διατύπωση περί εμπιστοσύνης του κοινού στη δημόσια υγεία δεν ακριβολογεί, καθώς η δημόσια υγεία είναι αγαθό.

6. Πρβλ. τις επιφυλάξεις συνταγματικότητας της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής, στην έκθεσή της επί του ν. 4855/2021, «κατά το μέρος που η θεμελίωση αξιοποίνου αρκείται σε δυνητική διακινδύνευση έννομων αγαθών ή σε εσωτερικά γεγονότα του ψυχικού κόσμου (ανησυχίες ή φόβος), χωρίς αυτά να συνδέονται με αντικειμενικά διαγνωσμένες συνέπειες σε έννομα αγαθά, η αποφυγή των οποίων δημιουργεί “επιτακτική κοινωνική ανάγκη”».

κατάσταση των θεσμών, αλλά αντιθέτως νοούνται συμβατά με διαφορετικές εκδοχές που προτάσσουν οι πολίτες στη δημόσια σφαίρα. Τέλος, ανεξαρτήτως αν εμπλέκεται ή όχι το αγαθό της δημόσιας τάξης, όπως θα δείξουμε στη συνέχεια, η εστίαση αποκλειστικά στον κλονισμό της θετικής αξιολόγησης εκ μέρους των πολιτών σχετικά με τη λειτουργία θεσμών δημοσίου ενδιαφέροντος αφήνει βαριά σκιά στη διάταξη, ώστε, σε συνδυασμό με το εύρος της απαγόρευσης, να μην είναι ευχερής η διάσωση της συνταγματικότητας στη βάση της ανασκευής που διερευνάται στην παρούσα παράγραφο.

3. Η αμφισβήτηση του θεμιτού και αναγκαίου χαρακτήρα της ρύθμισης

Με αυτά τα δεδομένα, και την παραδοχή ότι το ψεύδος δεν διαθέτει συνταγματική αυταξία, ως προσδιορίσουμε επακριβέστερα γιατί θίγεται η ελευθερία της έκφρασης από τη διάταξη. Τρεις είναι οι κρίσιμες διαστάσεις:

Πρώτον, από τη λειτουργία της διάταξης αποθαρρύνεται ουσιωδώς ο *εν δυνάμει αληθής λόγος* (ιδίως από τα πλέον μετριοπαθή άτομα ή μέσα ενημέρωσης, που θα σταθμίσουν τον κίνδυνο ποινικής εμπλοκής⁷), ενώ αλλοιώνεται η *αυθεντικότητα* της δημόσιας σφαίρας ως τόπου συνειδητού ελέγχου των εισφερόμενων θέσεων και παραστάσεων.⁸ Σημειωτέον ότι η διάταξη δεν απαιτεί γνώση του ψεύδους, και επομένως αρκεί γνώση του ενδεχομένου η είδηση να είναι αναληθής.⁹ Ωστόσο, πλήθος παραστάσεων επί γεγονότων δημοσίου ενδιαφέροντος δεν είναι κατά πρόδηλο τρόπο είτε αληθή είτε ψευδή, ούτε είναι ευχερής η απομόνωση του αξιολογικού από το πραγματολογικό στοιχείο της παράστασης. Μάλιστα, στην έννοια του γεγονότος εντάσσονται κατά την εθνική νομολογία και αξιολογήσεις που καθορίζουν την ποιοτική ή ποσοτική βαρύτητα του γεγονότος, βλ. ΑΠ 129/2020.¹⁰ Η ύπαρξη τέτοιων γεγονότων συχνά αποτελεί

7. Βλ. Σαρμάς, ό. π. υπ. 2, σ. 337.

8. Για τον λόγο αυτόν, όπως γίνεται δεκτό σε διεθνή βιβλιογραφία και νομολογία, η έκφραση δικαιούται ορισμένο «πεδίο αναπνοής ακόμη και για σφάλματα» (breathing space for error). Η εν λόγω θεώρηση αποτέλεσε τη βάση της ανωτέρω (υπ. 3) απόφασης *New York Times*, 376 U.S. 272. Για τη σημασία της απόφασης, βλ. Σταύρος Τσακυράκης, *Η ελευθερία του λόγου στις ΗΠΑ*, 1997, σ. 81 επ. και 229-33. Ως προς την επίδρασή της στην (πιο μετριοπαθή) νομολογία του ΕΔΔΑ, βλ. ενδεικτικώς την απόφαση *Dalban κατά Ρουμανίας* [GC], αριθ. 28114/95, § 49, CEDH 1999-VI («δεν αποδεικνύεται ότι η περιγραφή των γεγονότων στα άρθρα ήταν παντελώς αναληθής και ότι σχεδιάστηκε για να ενδυναμώσει μια δυσφημιστική καμπάνια»).

9. Υπό την αρχική του μορφή, το άρθρο 191 ΠΚ απαιτούσε γνώση. Αυτό καταργήθηκε με το άρθρο 5 ν.δ. 2493/53.

10. Αντίθετα, κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ αρκεί οι αξιολογήσεις που αφορούν σε γεγονότα (ιδίως δημοσίου ενδιαφέροντος) να έχουν ορισμένη πραγματική βάση ώστε να μην είναι παντελώς αυθαίρετες. Βλ. τη σχετική κριτική παρουσίαση ελληνικών υποθέσεων στο Στρασβούργο, στην ερμηνεία του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, σε Σαρμάς/Κοντιάδης/Ανθόπουλος, *ΕΣΔΑ Κατ' άρθρο ερμηνεία*, 2021, σ. 632-33 (Στρατηλάκης). Πρέπει να σημειωθεί ότι η σχετική προβληματική έχει αναπτυχθεί ιδίως με αφορμή αδικήματα κατά της τιμής προσώπου, όπου τα ζητήματα που ανακύπτουν (τόσο ως προς το ψευδές του γεγονότος, όπου απαιτείται, όσο και ως προς την ικανότητά του να βλάψει την τιμή άλλου) είναι αρκούντως εξατομικευμένα και επομένως περισσότερο δεκτικά ασφαλούς κρίσης. Επομένως, στην περίπτωση που ο ομιλητής αναφέρεται σε γεγονότα δημοσίου

αντικείμενο δημόσιας ή και πολιτικής αντιπαράθεσης σχετιζόμενη με τον έλεγχο της εκτελεστικής εξουσίας υπό συνθήκες συχνά άνισης πρόσβασης στα διαθέσιμα δεδομένα. Έτσι, ο δημόσιος λόγος στερείται από την εισφορά σε αυτόν πλήθους δεδομένων που ενδέχεται να αποδειχθούν αληθή, έστω εν μέρει, ή να παραμείνουν σε αβεβαιότητα, ή πάντως να τεθούν προς αξιολόγηση στο κοινωνικό σώμα.¹¹

Δεύτερον, σε θέματα δημοσίου ενδιαφέροντος, και δη πολιτικού ενδιαφέροντος, η έννομη τάξη οφείλει να επιδεικνύει ορισμένη συνειδητή επιφύλαξη σχετικά με την ικανότητα των θεσμών της να επιλύουν ζητήματα που καταρχήν ανήκουν στο δημόσιο λόγο.¹² Αυτή η παραδοχή όχι μόνο δεν αμφισβητεί το κύρος των δημοσίων θεσμών, αλλά αντίθετα εκφράζει ένα από τα βαθύτερα νοήματα του συνταγματισμού: συνταγματικές εγγυήσεις απαιτούνται επειδή κανένας θεσμός δεν εξαιρείται της εμφίλοχρησης του ίδιου σφάλματος. Εν προκειμένω, δεν πρέπει να παραβλέπεται ότι η ποινική διαδικασία από τη φύση της έχει σκοπό την κατάγνωση ή μη της ενοχής ενός προσώπου για συγκεκριμένη πράξη και δεν αποτελεί τον πλέον πρόσφορο τόπο για τη διάγνωση της αλήθειας επί ζητημάτων ευρύτερου δημοσίου ενδιαφέροντος. Δεν πρέπει επομένως να παραγνωρίζεται ούτε ο κίνδυνος του σφάλματος (άρα και τιμωρίας ενδεχομένως αληθούς λόγου), ούτε η συνακόλουθη αποθάρρυνση στην εκφορά δυναμικά αληθούς λόγου (ανάστροφη λειτουργία της γενικοπροληπτικής λειτουργίας του ποινικού δικαίου).

Τρίτο και πλέον σημαντικό. Όπως είναι διαμορφωμένη η διάταξη, όλα τα ανωτέρω προβλήματα ανακύπτουν μόνο προς ορισμένη κατεύθυνση. Αποθαρρύνεται μόνο εκείνος που διατυπώνει παραστάσεις γεγονότων οι οποίες μπορεί να προκαλέσουν ανησυχία στο κοινωνικό σώμα. Αναδέχεται τον κίνδυνο μιας επίπονης ποινικής διαδικασίας και ενδεχόμενου σφάλματος μόνο εκείνος που υποστηρίζει την ύπαρξη γεγονότων τα οποία μπορεί να κλονίσουν την εμπιστοσύνη του κοινού στην αποτελεσματική λειτουργία κοινωνικών θεσμών. Αντιστοίχως, ο εκδότης ενός μέσου ο οποίος ουδόλως επιθυμεί να εμπλέκεται σε ποινικές διαμάχες αποθαρρύνεται να φιλοξενεί, από τα κείμενα των οποίων τα δεδομένα δεν είναι προδήλως αληθή, μόνο αυτά που ομιλούν προς ορισμένη κατεύθυνση. Το πρόβλημα επιτείνεται από το εύρος και τον εκτιμητικό χαρακτήρα του είδους της διακινδύνευσης που απαιτεί η διάταξη (ειδήσεις ικανές να προκαλέσουν ανησυχία). Τέλος, ακόμη και σε επίπεδο συνειδητού ψεύδους, η έννομη τάξη

ενδιαφέροντος που δεν θίγουν συγκεκριμένα πρόσωπα, επιβάλλεται περαιτέρω δισταγμός προς την ποινικοποίηση του αξιολογικού/εκτιμητικού στοιχείου, ακόμη κι αν αυτό καθορίζει την βαρύτητα του γεγονότος.

11. Βλ. αναλυτικά τις από 4-11-2021 σοβαρές επιφυλάξεις που διατυπώνει η Ένωση Δικαστών και Εισαγγελέων για το προκείμενο ζήτημα, στις Παρατηρήσεις της επί του οικείου σχεδίου νόμου. Προσβάσιμο στην ιστοσελίδα της Ένωσης, <https://ende.gr/%cf%80%ce%b1%cf%81%ce%b1%cf%84%ce%b7%cf%81%ce%b7%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%83-%cf%84%ce%b7%cf%83-%ce%b5-%ce%b4-%ce%b5-%cf%83%cf%84%ce%bf-%cf%83%ce%bd-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%bf%cf%85%cf%83-%cf%80/>.

12. Harry Kalven, Jr., *The New York Times Case: A Note on «The Central Meaning of the First Amendment»*, Supreme Court Review (1964), 191 επ., σ. 221 («the arresting problem how much freedom of speech in a legal system must depend on law's conscious distrust of its own processes to make needed discriminations»).

τιμωρεί μόνο τα ψεύδη που κλονίζουν την εμπιστοσύνη, ανεχόμενη τα ψεύδη που δημιουργούν εξωραϊσμένη ψευδαίσθηση της πραγματικότητας. Τέτοια ενέργεια του ποινικού νόμου στη λειτουργία του δημόσιου λόγου, η οποία ανάγεται σε δομικά στοιχεία της διάταξης, δεν φαίνεται να είναι συμβατή με την ελευθερία της έκφρασης σε μια δημοκρατική κοινωνία.

Αξιολόγηση της τρίτης διαστάσεως

Το τρίτο από τα ανωτέρω προβλήματα έχει δομικό χαρακτήρα. Οδηγεί σε παραφθορά το όποιο έννομο αγαθό υπηρετείται, θίγει τον ίδιο το θεμιτό χαρακτήρα της ποινικής τυποποίησης και δεν είναι δεκτικό αντισταθμίσεως από επιμέρους επωφελή αποτελέσματα που ενδεχομένως προκαλούνται από τη λειτουργία της διάταξης. Αυτό το ελάττωμα, επομένως, αποβαίνει μοιραίο για τη συνταγματικότητα της ρύθμισης.

Περαιτέρω, το ελάττωμα αυτό δείχνει και τα εγγενή όρια της ανασκευής που επιχειρήσαμε διατηρώντας την έννοια της δημόσιας εμπιστοσύνης. Πράγματι, αν θέλουμε κατά τρόπο σύμφωνο με το Σύνταγμα να αποτρέψουμε την παραπλάνηση των πολιτών στους οικείους τομείς, οφείλουμε (προφανώς με ρητή νομοθετική διάταξη) να απαγορεύουμε τη διασπορά ψευδών ειδήσεων ανεξαρτήτως της κατεύθυνσης. Κάτι τέτοιο ωστόσο, πέραν του ότι απομακρύνεται ακόμη περισσότερο από τη δημόσια τάξη, οδηγεί σε υπερ-ποινικοποίηση της έκφρασης στη δημόσια σφαίρα και εμφανίζει αντίστροφο πρόβλημα συνταγματικότητας. Πλέον πρόσφορη διέξοδος θεωρούμε ότι είναι η αναμόρφωση της διάταξης στη βάση της διακινδύνευσης αντικειμενικών έννομων αγαθών, όπως π.χ. η υγεία των πολιτών ή τα αγαθά για τα οποία μεριμνούσε η αρχική διατύπωση υπό τον νέο ΠΚ (ζημία στην οικονομία, στον τουρισμό ή στην αμυντική ικανότητα της χώρας και διατάραξη των διεθνών σχέσεων). Σε αυτή τη βάση στηρίζεται το υπόλοιπο μέρος της μελέτης, διερευνώντας τους όρους συμβατότητας με την ελευθερία της έκφρασης.

Το πλαίσιο αξιολόγησης των πρώτων δύο διαστάσεων

Ενώ η τρίτη διάσταση αναδεικνύει δομικό ελάττωμα, οι πρώτες δύο διαστάσεις αποδίδουν τη μία όψη του σε αυτές εμπλεκόμενου ζητήματος, και η αξιολόγησή τους απαιτεί περαιτέρω συλλογισμούς. Συγκεκριμένα, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι η διασπορά ψευδών ειδήσεων δύναται *in concreto* να προκαλέσει συγκεκριμένο κίνδυνο βλάβης σε έννομα αγαθά των πολιτών ή τη δημόσια τάξη εν γένει. Κάτι τέτοιο ενδεχομένως συντρέχει με μέρος από τα εισφερόμενα στο δημόσιο λόγο (π.χ. σε θέματα δημόσιας υγείας υπό συνθήκες πανδημίας). Πώς πρέπει αυτά να συνεκτιμηθούν;

Διευκρινίζουμε εξ αρχής ότι έχουμε κατά νου ομιλητή ο οποίος α) συμμετέχει στο δημόσιο διάλογο για ζητήματα δημοσίου ενδιαφέροντος, β) δεν έχει σκοπό να επέλθουν τέτοια αποτε-

λέσματα ούτε κάποια αυτοτελή εμπλοκή σε αυτό (π.χ. παρότρυνση σε τέλεση πράξεων)¹³, ούτε β2) γνώση του ψεύδους. Αν κάτι από αυτά (τα οποία δεν ενδιαφέρουν την εξεταζόμενη διάταξη) δεν συντρέχει, ενδεχομένως να παραλλάσσουν τα πορίσματα που ακολουθούν.

Εντάσσοντας αυτόν τον προβληματισμό στη δογματική του συνταγματικού δικαίου, η ποινική αντιμετώπιση της διασποράς ψευδών ειδήσεων με ενδεχόμενο δόλο και δίχως σκοπό πρόκλησης της βλάβης ή άλλη εμπλοκή στην πρόκλησή της προϋποθέτει α) ειδική τεκμηρίωση επιτακτικής κοινωνικής ανάγκης στην οποία ανταποκρίνεται η απαγόρευση, και β) θεμιτή μεταχείριση του ομιλούντα υπό όρους γ) αναγκαιότητας σε μια δημοκρατική κοινωνία και δίκαιης ισορροπίας. Περαιτέρω, η προσέγγιση φωτίζεται από την ιδιαιτερότητα του ποινικού φαινομένου: Η πολιτική κοινωνία, όταν καλεί ένα μέλος της να λογοδοτήσει ως φερόμενος εγκληματίας, και δη για εκφορά λόγου, οφείλει να επιδεικνύει την απαραίτητη αμοιβαιότητα και ίσο σεβασμό προς εκείνον ως φορέα ίσης ελευθερίας με τα υπόλοιπα μέλη.¹⁴ Αυτό πρωτίστως συνεπάγεται ότι η θεμελίωση του αδίκου της συμπεριφοράς δεν μπορεί ποτέ να εξαντλείται στη μείζονα προσφορότητα για την επίτευξη ορισμένων επωφελών για την κοινωνία αποτελεσμάτων. Οφείλει να εξηγεί αφενός γιατί είναι θεμιτή η ποινικοποίηση της συγκεκριμένης συμπεριφοράς (άγουσα σε περιορισμό της προσωπικής ελευθερίας) και αφετέρου να λαμβάνει σοβαρά υπόψη τις εγγενείς στην ποινικοποίηση παρενέργειες πάνω σε αυτοτελή δικαιώματα του προσώπου, όπως η αποθάρρυνση εν δυνάμει αληθούς λόγου.

Η προστασία της δημόσιας υγείας, ιδίως υπό συνθήκες πανδημίας, και με τις κατάλληλες κάθε φορά εξειδικεύσεις, παρέχει τη συνδρομή της επιτακτικής κοινωνικής ανάγκης. Αντίστοιχα κατά περίπτωση ισχύουν για άλλες κατηγορίες έννομων αγαθών. Περαιτέρω, η συμβατότητα με τις αξίες της δημοκρατικής κοινωνίας προϋποθέτει ότι το αδίκημα είναι αποκαθαρμένο από επιδιώξεις φρονηματικού χαρακτήρα και αποσκοπεί στην αποτροπή ή καταστολή αντικειμενικά αξιολογούμενης βλάβης σε έννομα αγαθά των πολιτών ή και τη δημόσια τάξη. Αν αυτά συντρέχουν (υπόθεση που ήδη προϋποθέτει ανασκευή του αδικήματος), τίθεται το ερώτημα: υπό ποιους όρους μπορεί θεμιτά να επιρριφθεί στον ομιλητή, με απειλή ποινής, ο κίνδυνος αποθάρρυνσης από την εκφορά εν δυνάμει αληθούς λόγου, ο κίνδυνος σφάλματος των θεσμών και επομένως δίωξης ή και τιμωρίας για εκφορά ακόμη και αληθούς λόγου, και, στην κοινωνία, η (έστω μερική) φθορά στην αυθεντικότητα του δημόσιου λόγου; Θα αρκούσε η δυνητική διακινδύνευση (ειδήσεις ικανές να προκαλέσουν κίνδυνο) που επέλεξε ο νομοθέτης;

14. Antony Duff, «Responsibility and Reciprocity», *Ethical Theory and Moral Practice* 21 (2018), σ. 775-787.

4. Το ζήτημα του είδους και βαθμού διακινδύνευσης

Εκ πρώτης όψεως, η εστίαση στο είδος και στον βαθμό της διακινδύνευσης μπορεί να προκαλέσει απορία καθώς δεν θεωρούμε κρίσιμη παράμετρο την αποθάρρυνση από την εκφορά ψευδούς λόγου που ωστόσο δεν προκαλεί συγκεκριμένο κίνδυνο. Γιατί επομένως μας ενδιαφέρει; Καταρχάς, εφόσον περιορισμός στην έκφραση για ζητήματα δημόσιου ενδιαφέροντος προϋποθέτει «επιτακτική δημόσια ανάγκη», σημείο αφετηρίας για τον συλλογισμό μας είναι ο (αντικειμενικά διαγνώσιμος) αληθής κίνδυνος σοβαρής βλάβης. Περαιτέρω, προκειμένου να κρίνουμε αν η ρύθμιση είναι αναγκαία σε δημοκρατική κοινωνία και δεν υπερακοντίζει αδικαιολόγητα την επιτακτική κοινωνική ανάγκη, πρέπει να λάβουμε υπόψη α) τη φύση και το πλήθος των παραγόντων που μεσολαβούν μεταξύ της διάδοσης του αναληθούς λόγου, της επέλευσης του κινδύνου, αλλά και της τελικής βλάβης, και β) την πιθανότητα επέλευσης, τη φύση, τη σοβαρότητα και το ανεπανόρθωτο της βλάβης.

Τρεις βασικές παράμετροι είναι εδώ κρίσιμες. Πρώτον, μεταξύ της θέσης στο δημόσιο χώρο μιας ενδεχόμενα ψευδούς ειδήσεως και της πρόκλησης βλάβης, συνήθως παρεμβάλλεται η δυνατότητα του δημόσιου ελέγχου καθώς και η απόφαση τρίτων προσώπων, επηρεασμένων από την ψευδή είδηση, για επιτέλεση πράξεων με τις οποίες συγκεκριμενοποιείται ο κίνδυνος ή/και προκαλείται η κρίσιμη βλάβη. Προσεκτική εξέταση του ζητήματος δείχνει ότι η διάκριση ανάμεσα στον δυνητικό και τον συγκεκριμένο κίνδυνο δεν αφορά μόνο τον βαθμό της πιθανότητας, αναγόμενη απλώς στο πλήθος των κανονιστικά αδιάφορων αστάθμητων περιστάσεων. Αντίθετα, φωτίζει τον τρόπο με τον οποίο η είδηση επηρεάζει τη διαδρομή προς τη βλάβη.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, σε μια ελεύθερη κοινωνία, η πολιτεία οφείλει να αντιμετωπίζει τους πολίτες-εντολείς της ως (κατά τεκμήριο) φορείς έλλογης ικανότητας για άσκηση της ελευθερίας. Βεβαίως, ο πολίτης μπορεί να επηρεαστεί από την ψευδή είδηση. Ωστόσο, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται ο ανοιχτός χαρακτήρας της δημόσιας σφαίρας και η ευθύνη του πολίτη να αξιολογεί ενίοτε αντικρουόμενες παραστάσεις. Μια απλή παράσταση για γεγονότα δημοσίου ενδιαφέροντος στη δημόσια σφαίρα, πολλώ δε μάλλον για την ποιοτική ή ποσοτική τους ένταση, δεν είναι ούτε οικονομική έκθεση ούτε ιατρική συνταγή. Σε μια ώριμη δημοκρατία, δεν μπορούμε να απαιτούμε όποιος ομιλεί να εκλαμβάνει τον ακροατή ως ασθενή ή εξαρτώμενο. Αντίστοιχα, υπαγωγή σε γενικευμένα καθήκοντα πίστεως και παρεπόμενα καθήκοντα αληθείας ανεξαρτήτως της στοιχειοθέτησης κινδύνου ή άλλης εμπλοκής (π.χ. προτροπής σε πράξη ή παράλειψη, προηγούμενης σχέσης εμπιστοσύνης κ.λπ.) δεν συμβιβάζεται με τον ανοιχτό χαρακτήρα της δημόσιας σφαίρας, θα έπληττε δε την αντιπαράθεση, προϋπόθεση για την επαλήθευση, την επιλάθευση και την πρόοδο.

Δεύτερον, στο βαθμό που οι ελεύθεροι κοινωνικοί θεσμοί δεν επαρκούν, η πολιτεία φέρει την

ευθύνη να διαθέτει κατάλληλους μηχανισμούς, με τη συνδρομή όπου είναι αναγκαίο του ποινικού νόμου (π.χ. ΠΚ 285- παραβίαση μέτρων για την πρόληψη ασθενειών), για την αποτροπή πράξεων που ευθέως κατατείνουν στην πρόκληση της (ποινικώς ενδιαφέρουσας) τελικής βλάβης ή για τη λήψη συναφών μέτρων προφύλαξης. Θα αντιληχθεί ότι και η ποινικοποίηση της διασποράς ψευδούς είδησης αποτελεί τέτοιο εργαλείο, και επομένως πρέπει να συνεκτιμηθεί η προσθετική της αξία. Ωστόσο, τα λοιπά εργαλεία μπορούν να στοχεύουν ειδικώς στην πρόκληση της βλάβης, σε κάθε δε περίπτωση ο νομοθέτης έχει ευρύτερο (σε σχέση με τον λόγο) περιθώριο στη χρήση κριτηρίων διακινδύνευσης κατά τη θέσπιση γενικών κανόνων συμπεριφοράς.¹⁵ Ζητήματα αναγκαιότητας και θεμιτού χαρακτήρα ανακύπτουν βεβαίως σε κάθε περίπτωση που τυποποιείται αδίκημα αφηρημένης ή δυνητικής διακινδύνευσης.¹⁶ Ωστόσο, η περίπτωση της έκφρασης σε θέματα δημοσίου ενδιαφέροντος ενέχει πολλαπλή ιδιαιτερότητα. Στεκόμαστε στους δύο προφανείς λόγους. Πρώτον, σε ζητήματα γενικής συμπεριφοράς συνήθως δεν εμπλέκεται η ανοιχτή πρόσβαση της κοινωνίας στις πληροφορίες που εισφέρονται ως αληθείς στη δημόσια σφαίρα, προϋπόθεση ώστε η δημοκρατική κοινωνία να μπορεί να νομιμοποιεί διά των δημοκρατικών θεσμών τη θέσπιση των προσηκόντων κανόνων γενικής συμπεριφοράς και να ελέγχει τους κυβερνώντες. Δεύτερον, ενώ περιπτώσεις διακινδύνευσης (ιδίως αφηρημένης) εμφανίζονται συνήθως σε ρυθμιστικά συστήματα που επιλέγουν μεταξύ εναλλακτικών συμπεριφορών (εφόσον βεβαίως είναι αναγκαία η ρύθμιση της συμπεριφοράς και δεν οδηγεί σε υποδεέστερα αποτελέσματα λόγω της επιβολής ελάχιστου κοινού παρανομαστή), το γεγονός που διαδίδεται ενέχει μοναδικότητα και, υπό την εκδοχή ότι δεν υπάρχει γνώση του ψεύδους, συναρτάται άμεσα με τη συνείδηση του ομιλούντος. Αυτές οι δύο διαφορές κατά μείζονα λόγο προβληματίζουν ως προς την αποθάρρυνση ενδεχόμενα αληθούς λόγου στο όνομα του επικίνδυνου ψευδούς λόγου. Δεν αρνούμαστε φυσικά ότι υπάρχουν περιπτώσεις όπου ανακύπτει επιτακτική ανάγκη να αξιοποιηθεί κάθε διαθέσιμος προληπτικός μηχανισμός ακόμη και

15. Για παράδειγμα, έχουμε εγκαίρως υποστηρίξει τη συνταγματικότητα του υποχρεωτικού εμβολιασμού επαγγελματιών κατηγοριών, ακόμη και με απειλή λύσης της εργασιακής σχέσης. Νίκος Παπασπύρου, «Εμβολιασμός και Επαγγελματική Ευθύνη», ΤΑ ΝΕΑ 22/5/2021, προσβάσιμο σε <https://www.constitutionalism.gr/2021-05-25-papaspyrou-emvoliasmos/>.

16. Για τα προβλήματα που ανακύπτουν σχετικά με τη χρήση του ποινικού νόμου για την αποτροπή απότερης βλάβης, βλ. την κριτική του Douglas Husak, *Overcriminalization: The Limits of the Criminal Law* (2008,) και την ανάλυση των A. P. Simester & Andrew Von Hirsch, «Remote Harms and Non-constitutive Crimes», *Criminal Justice Ethics* 28 (2009), σ. 89-107. Στην ελληνική βιβλιογραφία, βλ., μεταξύ πολλών, τις επιφυλάξεις του Αριστοτέλη Χαραλαμπάκη, *Ποινικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος*, τ. Ι, 2021, σ. 237-38, και τη μελέτη του Δημ. Σπυράκου, «Αφηρημένη διακινδύνευση: Μία επικίνδυνη κατασκευή για το ποινικό δίκαιο», *Ποινικά Χρονικά ΜΓ* (1993), σ. 360–380. Ας μας επιτραπεί να παρατηρήσουμε ότι παράμετρος του γενικότερου προβληματισμού δεν είναι μόνο η αφηρημένη διασύνδεση μεταξύ πράξης και βλάβης (που θέτει βέβαια οξύτατο το ζήτημα της διασφάλισης του εξαιρετικού χαρακτήρα του ποινικού νόμου), αλλά εν γένει το απομακρυσμένο της σχέσης και, ιδίως, η φύση των παραγόντων που παρεμβάλλονται. Συναφώς, η τυποποίηση της δυνητικής διακινδύνευσης ενίοτε δημιουργεί έτερο πρόβλημα: διότι ναι μεν αποκλείει περιπτώσεις που δεν υπάρχει προσφορότητα επέλευσης κινδύνου, αλλά μεταθέτει στο επίπεδο της εξατομικευμένης εφαρμογής του ποινικού νόμου την εκτίμηση της συνδρομής της. Και αυτό είναι ένα βαρύ φορτίο τόσο για τον πολίτη, που θέλει να ασκεί σε καθεστώς ασφάλειας δικαίου τις ελευθερίες του, όσο και για τον δικαστή. Βλ. επίσης παρακάτω, υπ. 18.

πριν συγκεκριμενοποιηθεί κίνδυνος. Θα πρόκειται ωστόσο για εξαιρετικές περιστάσεις, που η αντιμετώπισή τους δεν θίγει συστηματικά τη φύση της δημόσιας σφαίρας.

Τέλος, ο βαθμός της αιτιώδους σχέσης ανάμεσα στη διασπορά της ψευδούς ειδήσεως και την τελική βλάβη επηρεάζει τον βαθμό διακινδύνευσης του εν δυνάμει αληθούς λόγου. Όσο είναι χαλαρή η αιτιώδης σχέση, τόσο θυσιάζεται αδικαιολόγητα η εκφορά εν δυνάμει αληθούς λόγου και η αυθεντικότητα της δημόσιας σφαίρας για βλάβη που είναι αμφίβολο αν θα επέλθει. Αντίστοιχα, όσο περισσότερο ορατή είναι η βλάβη, τόσο οριοθετείται ο κίνδυνος σφάλματος των θεσμών και η αποθάρρυνση εν δυνάμει αληθούς λόγου. Για να γίνει αυτό κατανοητό, πρέπει να επανέλθουμε στην αρχική παρατήρησή μας, ότι είναι ενίοτε δυσχερές να διαγνωσθεί η όλη αλήθεια, καθώς και να απομονωθεί το εκτιμητικό από το πραγματολογικό στοιχείο μίας παράστασης. Το ορατό της βλάβης φωτίζει όχι μόνο την απαξία της διασποράς, αλλά και το ψεύδος της είδησης. Σε κάθε περίπτωση, ακόμη και μόνη η πολλαπλότητα και το χρονικό βάθος των παραμέτρων, έκαστη των οποίων καταφάσκει τη δυνατότητα διακινδύνευσης, σε συνδυασμό με τον εκτιμητικό χαρακτήρα της δικανικής κρίσης (ακόμη κι αν έλλειπαν όροι όπως η ανησυχία), αποθαρρύνουν τον λόγο εν γένει. Όλα αυτά ίσως εξηγούν την, ορθή, επιλογή της αρχικής διατύπωσης του νέου ΠΚ για τέλεση μη προγραμματισμένων πράξεων (ή ματαίωσή τους) με τις οποίες συγκεκριμενοποιείται ο κίνδυνος.

Βεβαίως, δεν αγνοείται ο προβληματισμός, ο οποίος προφανώς επηρέασε την πρόσφατη νομοθετική πρωτοβουλία, ότι η αρχική ρύθμιση του νέου ΠΚ προκαλούσε δυσχέρειες ερμηνείας και εφαρμογής του στις εισαγγελικές και δικαστικές αρχές, εξαρτώντας το αξιόποιο από περαιτέρω συμπεριφορές των αποδεκτών των ψευδών ειδήσεων πολιτών.¹⁷ Ωστόσο, σε περιπτώσεις επιτακτικής κοινωνικής ανάγκης (όπως σε καιρό πανδημίας), δεν νομίζουμε ότι θα είναι δυσχερές να εντοπίζονται περιπτώσεις όπου όντως συγκεκριμενοποιείται κίνδυνος αντικειμενικής βλάβης σε συνάρτηση με την ψευδή είδηση. Επίσης, θα πρέπει να δεχθούμε ότι μπορεί να τυποποιηθεί δυνητική διακινδύνευση για ακραίες, πλην όμως αυστηρά οριοθετημένες περιστάσεις, όπου η μείζονα σπουδαιότητα και ο αδιαμφισβήτητος χαρακτήρας του δυνάμενου να προκληθεί κινδύνου καθιστά αυτόν ορατό στον ομιλούντα και επιτάσσει κανονιστικά την αναδοχή οιονεί εγγυητικής θέσης.

Λαμβάνοντας υπόψη τις ανωτέρω παραμέτρους και τη φύση των διακυβευόμενων έννομων αγαθών, εκτιμούμε ότι η παραδοχή της συνταγματικότητας κατά κανόνα απαιτεί στενή αιτιώδη συνάφεια με επαπειλούμενη σοβαρή και αντικειμενική βλάβη. Με δεδομένο ότι το κρά-

17. Βλ. το άρθρο του Γ. Γραμματέα του Υπουργείου Δικαιοσύνης Πάνου Αλεξανδρή, «Ειρηνική Συνύπαρξη», *Καθημερινή*, 28/10/2021.

τος οφείλει να αντιμετωπίζει τους πολίτες, εντολείς της δημόσιας εξουσίας, ως έλλογα όντα με αξίωση σεβασμού ίσου status ελευθερίας, και λαμβάνοντας υπόψη τη φύση της δημόσιας σφαίρας, αυτό σημαίνει, εφόσον δεν υπάρχει άλλη αυτοτελής κανονιστική εμπλοκή με την πρόκληση της βλάβης, είτε *συγκεκριμενοποίηση* του κινδύνου είτε *άλλη δικαιοηθική εγγύτητα*¹⁸ με τη βλάβη (π.χ. αν υπάρχει σχέση εξάρτησης ή ιδιαίτερης εμπιστοσύνης μεταξύ ακροατή και ομιλούντος, ή αν υπάρχει πρόκληση τρόμου που αντικειμενικά αδρανοποιεί την έλλογη κρίση), ή, κατ' εξαίρεση, δυνητικό κίνδυνο βλάβης μείζονος σπουδαιότητας που επιτάσσει κανονιστικά την αναδοχή οιονεί εγγυητικής σχέσης. Ωστόσο, δεν επιτρέπεται, υπό το κράτος της εξαίρεσης, να ανατρέπεται ο κανόνας. Και η εδώ εξεταζόμενη διάταξη δεν θεσπίζει εξαίρεση, αλλά τροποποιεί τον γενικό κανόνα.

Κατάληξη

Η τυποποίηση του αδικήματος κατά τρόπο συμβατό με τα ανωτέρω κριτήρια και αρκούντως ορισμένο είναι συνταγματική αρμοδιότητα και ευθύνη του νομοθέτη. Από τη σκοπιά μας, θεωρούμε ότι, εφόσον είναι επιθυμητή μια ενιαία, αδιαφοροποίητη διάταξη (αντί στοχευμένων ρυθμίσεων που θα αφορούσαν σε ειδικότερους κινδύνους και αιτιακές διαδρομές),¹⁹ θα ήταν συνταγματικώς θεμιτή η απαγόρευση διασποράς ψευδών ειδήσεων εφόσον είναι *in concreto* πιθανό ότι τρίτοι θα αναγκασθούν, υπό το κράτος των ειδήσεων, σε πράξεις ή παραλείψεις που θέτουν σε αντικειμενικό κίνδυνο τη δική τους υγεία ή τη δημόσια υγεία, ή αντίστοιχα αγαθά. Η έννοια του εξαναγκασμού, που υπήρχε στην αρχική διατύπωση του νέου ΠΚ, διασφαλίζει ότι μπορεί θεμιτά να συνδεθεί από πλευράς ποινικής αντιμετώπισης η διασπορά της είδησης με την επαπειλούμενη βλάβη. Αν θέλουμε να αποκλίνουμε από τον εξαναγκασμό, αρκούμενοι στην *in concreto* πιθανότητα να εξωθηθούν πολίτες σε πράξεις ή παραλείψεις με τα ως άνω χαρακτηριστικά, θα πρέπει είτε να συντρέχει ορισμένη ειδική σχέση με τον ομιλούντα είτε να πρόκειται για δυνητικό κίνδυνο μείζονος σπουδαιότητας και αδιαμφισβήτητου χαρακτήρα. Υπολαμβάνουμε ότι τέτοιοι κίνδυνοι έχουν συντρέξει κατά την τρέχουσα πανδημία, και όντως δικαιολογούν ειδική ρύθμιση. Ωστόσο, δεν κατανοούμε γιατί η αποτελεσματική αντιμετώπισή τους απαιτεί αναγωγή στις έννοιες της ανησυχίας ή του κλονισμού της εμπιστοσύνης, ούτε γιατί δεν αρκεί η (καλυπτόμενη από ενδεχόμενο δόλο) *in concreto* πιθανότητα η ψευδής είδηση

18. Πρβλ. τη θέση των Simister & von Hirsch, ότι στην περίπτωση απομακρυσμένης βλάβης που προκαλείται από ενδιάμεση πράξη τρίτου, η θεμελίωση του αδικού απαιτεί κατά κανόνα κάποια κανονιστική εμπλοκή του δρώντος στο απώτερο αποτέλεσμα. Ο. π., υπ. 16, σ. 99 επ.. Διαφορετική είναι η περίπτωση οργάνωσης ειδικών ρυθμιστικών καθεστώτων συντονισμού, αμοιβαίας αλληλεξάρτησης κ.λπ., που τυποποιούν καθήκοντα επιμέλειας προς αποτροπή –ιδίως σε αφηρημένο επίπεδο– κινδύνων.

19. Η υιοθέτηση ενιαίων κριτηρίων προϋποθέτει το θεμιτό τους για κάθε περίπτωση που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της διάταξης, και αυτό ανυψώνει τον ελάχιστο κοινό παρανομαστή.

να εξωθήσει σε πράξη ή παράλειψη που συγκεκριμενοποιεί τέτοιο σπουδαίο και αδιαμφισβήτητο κίνδυνο. Κατά συνέπεια, φοβούμαστε ότι η τυποποίηση της δυννητικής διακινδύνευσης που επιλέχθηκε με τη νέα διάταξη ως γενικός κανόνας (ικανότητα για πρόκληση ανησυχίας ή κλονισμού της εμπιστοσύνης του κοινού) υπερακοντίζει αδικαιολόγητα τους σκοπούς που μπορούν να παράσχουν θεμιτό έρεισμα στη διάταξη,²⁰ ώστε τέτοια επέμβαση στην έκφραση να μη δύναται να θεωρηθεί αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία.²¹

Ωστόσο, το υπέρμετρο εύρος της απαγόρευσης (overinclusiveness) αποτελεί απλώς μία εκδήλωση του βαθύτερου ελαττώματος που ανάγεται στο προστατευόμενο έννομο αγαθό, το οποίο ελάττωμα οδηγεί εν ταυτώ και στην ανάστροφη εκδήλωση της διακριτικής επέμβασης στο δημόσιο λόγο (underinclusiveness). Τοποθετώντας στον πυρήνα της προβληματικής την αποτροπή κλονισμού της εμπιστοσύνης του κοινού στην αποτελεσματική λειτουργία κρατικών (ιδίως) θεσμών, η διάταξη φαίνεται να προστατεύει, με την ισχύ του κρατικού καταναγκασμού, την εικόνα που το κράτος αναγνωρίζει για τον εαυτό του. Καθώς αυτή η αντίληψη δεν είναι καινοφανής στη χώρα μας, είναι σκόπιμο να αναρωτηθούμε αν συνάδει με τον συντεταγμένο ρόλο του κράτους σε μια δημοκρατική κοινωνία ίσων και ελεύθερων προσώπων και με την ορθή σύλληψη της δημόσιας τάξης σε ένα κράτος δικαίου.

20. Η δημόσια συζήτηση σχετικά με το σχέδιο νόμου επικεντρώθηκε, ορθά, σε αυτή την παράμετρο. Βλ. τις σχετικές παρατηρήσεις της ΕΔΕ, ό. π., υπ. 11.

21. Το ίδιο πόρισμα, κατά μείζονα λόγο, θα ίσχυε αν σκοπός της διάταξης ήταν ο εξορθολογισμός της δημόσιας σφαιρας σχετικά με τη διαμόρφωση πίστης στην προσήκουσα λειτουργία κοινωνικών ή κρατικών θεσμών.